

Каменський Дмитро Васильович,
професор кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету, доктор юридичних наук,
професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

Незважаючи на те, що в тексті Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року поширене поняття «тіньова економіка» використане лише один раз (там зазначено про рівень тіньової економіки у відсотках валового внутрішнього продукту протягом періоду 2010-2019 рр.), створені цим небезпечним феноменом загрози і виклики фактично згадуються в різних частинах цього програмного документа.

Власне діяльність Бюро економічної безпеки (БЕБ) України на сучасному етапі можна охарактеризувати як таку, що спрямована переважно на протидію різноманітним схемам тіньової економіки. Так, наприклад, резонансним кейсом може бути викриття детективами БЕБ у Львові схеми ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах з боку топ-менеджменту холдингу, до складу якого входять 60 ресторанів та торгових точок. Було встановлено, що близько 2000 співробітників закладів, що входять до холдингу, отримували заробітну плату двома частинами: одна – офіційна, мінімальна зі сплатою всіх обов'язкових платежів, а інша – неофіційна. На думку представників БЕБ, у такий спосіб компанія ухилялась від сплати військового збору, Єдиного соціального внеску та податку з доходів фізичних осіб, завдавши за попередніми оцінками збитки державному бюджету на суму понад 50 млн грн [1].

Описуючи хаотичні тенденції криміналізації та декриміналізації діянь, пов'язаних із відносинами у сфері економіки, що спостерігаються останнім часом у нашій державі, В. Мисливий висловлює обгрунтоване припущення: доктрина кримінального права поки що не має випереджувального значення для своєчасного прогнозування кримінальних явищ у системі ринкових економічних відносин. Іншим небезпечним феноменом, на думку вченого, є «уявний» показник злочинності у сфері господарської діяльності, яка на 50% вважається тіньовою, адже цей показник складає лише 2–3% у загальній структурі злочинності [2, с. 7].

Не потрібно забувати й про те, що диктату тіньової економіки та «сірих» схем може сприяти власне держава шляхом установа

нечітких правил і не виправданих обмежень – завдання суспільства полягає в тому, щоб визначити оптимальний баланс цілей та ресурсів у цій системі відносин.

Свого часу заборона на фіктивне підприємництво (наразі скасована ст. 205 КК) виступала одним із дієвих законодавчих «знарядь» проти тіньових схем в економіці. Власне на це вказує ознайомлення з вироями судів, ухвалених за згаданою нормою.

Зокрема ст. 205 КК безпосередньо стосувалась «конвертації» як негативного системного прояву тіньової економіки. Причини, які продовжують спонукати керівників суб'єктів «реального сектору економіки» займатись конвертацією безготівкових коштів у готівку, загальновідомі. Серед них: і високий рівень оподаткування фонду зарплати, який зумовлює економічну доцільність позакасових форм оплати праці; і прагнення ухилитись від сплати ПДВ і податку на прибуток підприємств; необхідність сплачувати готівкою за послуги «кримінальної» або «владної» «протекції»; і бажання мати готівкові кошти для здійснення повсякденної фінансово-господарської діяльності тощо.

Поточна економічна ситуація, на превеликий жаль, не дозволяє говорити про доречність декриміналізації так званого псевдопідприємництва. Зокрема ринок конвертаційних послуг вважається однією з форм функціонування ринкової економіки за умов недосконалої системи оподаткування та корупції, що її прикриває [3, с. 46].

Як пишуть фахівці, навіть жорстка політика НБУ щодо очищення банківського сектору не зупинила роботу конвертаційних центрів в Україні; пов'язані з тіньовою економікою транзакції можуть бути присутні в будь-якому банку в обсязі до 5% від усіх операцій [4]. Утім, сприяння незаконній конвертації – це не єдина сфера докладання зусиль зловмисників, які стоять за фіктивними суб'єктами господарювання. Останні використовуються і для шахрайства та відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, створення передумов для ухилення від сплати податкових і соціальних внесків, безпідставного отримання з бюджету відшкодування ПДВ, досягнення інших протиправних цілей.

Видається, що питання кримінальної відповідальності за таке негативне явище в економіці як фіктивне підприємництво зберігає свою актуальність понині, навіть після здійсненої законодавцем декриміналізації. Варто погодитись із О. Дудоровим у тому, що основна пов'язана з цією забороною проблема полягала не стільки в якості кримінального закону, скільки в його некваліфікованому або тенденційно-вибірковому застосуванні. Зокрема, вказівка в уже виключеній ст. 205 КК на мету прикриття незаконної діяльності, хоч і не повною мірою враховувала процесуальну здійсненність кримінального переслідування як один із принципів криміналізації, загалом правильно

орієнтувала правоохоронні органи на притягнення до кримінальної відповідальності фактичних управлінців підприємств, а не тих осіб «із пониженою соціальною відповідальністю», які виступають усього лише «живим» знаряддям в руках злочинців [3, с. 48].

Отже, формулюю наступну тезу: декриміналізація фіктивного підприємництва стала передчасним, недостатньо обґрунтованим кроком українського законодавця, навіть незважаючи на чималий обсяг конструктивної критики на адресу відповідної заборони.

Серед інших чинників, ухилення від сплати податків помітно збільшує обсяги тіньової економіки, а зростання тіньової економіки веде, відповідно, до підвищення податкового тиску на формальний сектор. За різними оцінками, від 32% до 46% української економіки перебуває в тіні, а 40% українців узагалі не знають, скільки саме податків вони сплачують. Так, наприклад, за оцінками МВФ, з 1991 р. по 2015 р. середній річний показник тіньової економіки України становив 44,8%.

Ситуацію, що склалась, погіршує відомий в економічній науці феномен *free rider problem* (з англ. – проблема «безкоштовного проїзду»), коли споживачі суспільних благ уникають їх оплати, особливо якщо спостерігають, як це роблять інші. Це може супроводжуватися посиленням податкового тиску або збільшенням податкових ставок для сумлінних платників; у будь-якому разі це може поглиблювати проблему ухилення, одночасно суттєво знижуючи рівень податкової дисципліни [5].

Насамкінець дотично звернусь до змісту суспільної небезпеки порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю, запропонованої в юридичній літературі. Така небезпека полягає в порушенні порядку регулювання підприємницької та іншої господарської діяльності, встановленого для здійснення контролю за нею, захисту державних і суспільних інтересів, прав і законних інтересів споживачів товарів і послуг. Норма покликана також протистояти поширенню тіньової економіки, іманентно пов'язаної з ухиленням від оподаткування та іншими економічними зловживаннями [6, с. 412].

Замість висновку зазначу про таке: із одного боку, протиправні діяння, описані в заборонах розділу VII Особливої частини КК, мають більшою чи меншою мірою «шахрайську» складову, тобто містять ознаки, що описують обман чи зловживання довірою в різноманітних формах. Із іншого ж боку, більшість к. пр., описаних у цих нормах, наповнюють ресурсами, передусім фінансовими, тіньовий сектор національної економіки.

Список використаних джерел

1. Дві тисячі співробітників ресторанного холдингу отримували зарплати «в конверті» – БЕБ викрило схему. URL: <https://esbu.gov.ua/news/dvi-tysiachi-spivrobotnykiv-restorannoho->

kholdynhu-otrymuvaly-zarplaty-v-konverti-beb-vykyrylo-skhemu (дата звернення: 27.10.2023).

2. Мисливий В.А. Криміналізація та декриміналізація: деякі тенденції. Новітні кримінальноправові дослідження – 2015: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О.В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 5–8.

3. Дудоров О.О. Ще раз про кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового юридичного інституту. 8–10 червня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 44–48

4. Ормоцадзе М. Почему теневая экономика не может существовать без банков. URL: https://lb.ua/economics/2017/05/10/365907_rochemu_tenevaya_ekonomika.html (дата звернення: 27.10.2023).

5. Юзвін З., Проценко В. Чому українці не платять податки? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/11/7/653440/> (дата звернення: 27.10.2023).

6. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. Київ: Юридична практика, 2003. 924 с.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор кафедри
кримінальної юстиції Державного
податкового університету
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-
перевірочної роботи Головного управління
Пенсійного фонду України у Волинській
області

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Детальне вивчення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Пенсійного фонду України, показало, що кожен із них у тій чи іншій мірі пов'язаний із змістом запобігання правопорушенням і злочинам, про що, зокрема свідчать прикінцеві положення цих джерел, у яких вказано, що за недотримання порядку та умов пенсійного та іншого соціального забезпечення різних категорій громадян наступає передбачена законом юридична відповідальність. Більш того, не дивлячись різноманітні класифікації цих принципів, які здійснені на